

YERDAN SAMARALI FOYDALANISH

Mahmudov Diyorbek Olimboy o‘g‘li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti. Hidrotexnika qurilishi yo‘nalishi talabasi. Qarshi shahri.

O‘zbekiston Respublikasi.

E-mail: diyorbek20030602@gmail.com

Bazarbayeva Go‘zal Rustam qizi

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti. Yer kadastr va yerdan foydalanish yo‘nalishi talabasi. Qarshi shahri.

O‘zbekiston Respublikasi.

E-mail: bazarbayevagozal443@gmail.com

Farhodov Ma‘murjon Jasurbek o‘g‘li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti. Qishloq xo‘jaligini mexaniziyatsiyalash yo‘nalishi talabasi. Qarshi shahri. O‘zbekiston Respublikasi.

E-mail: mamurjonfarhodov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Yer resurslaridan oqilona va samarali foydalanish ko‘p jihatdan Ushbu muhim jarayonni boshqarishda qo‘llaniladigan uslublar bilan belgilanadi. Yer resurslaridan foydalanishni boshqarish tizimi bozor iqtisodiyotini rivojlantirish sharoitida rang-barang moddiy va boshqa boyliklar ishlab chiqarishning jamiyatning bugungi kun talablariga javob beradigan yerdan foydalanish tizimini yaratish yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Oqilona tushunchasi ,oqilona yerdan foydalanish, erlardan oqilona foydalanish muammosi.

ABSTRACT

In this article, the rational and efficient use of Earth’s resources is largely determined by the methods used in the management of this important process. The creation of a land use system that meets the requirements of today’s society for the production of various material and other resources under the conditions of the development of the market economy is highlighted.

KIRISH

Yerdan oqilona va samarali foydalanish zaruriyati, eng avvalo, uni tabiiy resurs sifatidagi o'ziga xos xususiyatlari bilan asoslanadi: foydalanishning ko'p maqsadlilik, o'lchamlarni chegaralanganligi, boshqa resurslar bilan almashtirish bo'lmasligi, uni bir joydan boshqaga ko'chirib bo'lmasligi, tuproq uuimdorligi, o'z xususiyatlarini yemirmaslik, aksincha ularni yaxshilash xususiyati.

Yerlarni qishloq xo'jaligining asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatida foydalanish boshqa tabiiy resurslar bilan birgalikda, ularni ma'lum bir maqbul nisbatlaridagina mumkindir. Bundan tashqari, jamiyatning moddiy hamda boshqa turlaridagi boyliklarga doimo o'sib borayotgan talabi yer resurslaridan foydalanish hamda ularni muhofaza qilishga extiyotkorlik munosabatda bo'lishi talab qilinadi.

Yerdan oqilona va samarali foydalanish aynan ushbu turdagi resursdan foydalanish darajasini oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishidan qat'iy nazar, ularning mohiyati va metodologiyasi turlichadir. Shu bilan bir qatorda, maxsus adabiyotlarda bu kunga qadar ushbu tushunchalar to'g'risida yetarli darajadagi qoidalar mavjud emas. Ko'pgina bu terminlar ostida turlicha tushunchalar beriladi, natijada bu yerlardan foydalanishning amaliy masalalarini hal qilishda hamda nazariy tadqiqotlarda ma'lum tushunmovchiliklarga olib keladi. Ushbu tushunchalar mazmunini anchagina kengroq ko'rib chiqamiz.

“Oqilona yerdan foydalanish”ning mazmuni anchagina murakkab va majmualiy tushinchadir. Yerlardan oqilona foydalanish deganida, odatda ma'lum bir maqsadni ko'zlagan xolda insonni yerga nisbatan ma'lum maqsadli, oqilona harakati tushiniladi. Bunda qo'yilgan maqsadga erishish uchun tanlanadigan usullar hamda vositalar turlicha bo'lishi mumkin, ya'ni ushbu tushunchani hayotga tadbiq qilishda turlicha usullardan foydalanish mumkin. Shuning uchun, davlat miqiyosida yerlardan oqilona foydalanishning mazmuni to'g'risida so'z yuritilganda, ushbu tushunchani tadbiq qilish vositalari va uslublari jamiyatini rivojlantirishning iqtisodiy qonunlariga asoslangan, ushbu jamiyatdagi iqtisodiy-ijtimoiy aloqalar hamda munosabatlar ob'ekti sifatidagi yerlarni mavjud bo'lish qonuniyatlarini hisobga olish albatta o'z ichiga oladi. Bunda yerlardan foydalanish, qoidaga binoan qabul qilingan mezonlar, shartlar nuqtai nazaridan belgilanadigan “oqilonalik” jarayoni u yoki bu cheklashlar bilan aniqlanadi (saqlanadi).

Masalan, yerlardan foydalanish iqtisodiy samaradorlik uchun ma'lum bir zarar bilan oldindan aniqlangan, zaruriy ijtimoiy samaradorlik bilan oldindan aniqlangan bo'lishi mumkin.

Yerlardan oqilona foydalanish iqtisodining barcha tarmoqlarida va noishlab chiqarish sohalarida yer resurslaridan ilmiy asoslangan, ma'lum bir maqsadli foydalanishni ko'zda tutadi. U mamlakat yer fondini maqsadli mohiyati bo'yicha

taqsimlanishini (tarkibini belgilashni) hamda ulardan imkon boricha yuqori samaradorlik bilan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bunda noqishloq xo'jalik maqsadlari uchun iqtisodiy yer ajratishiga, tuproq unumdorligini oshirishi bilan bir vaqtda yerning unumdorlik xususiyatini iqtisodli sarflanishiga rioya qilinishiga hamda yerlardan oqilona foydalanishni ekologik ta'mirlanishiga erishish zarur.

Yerlardan oqilona foydalanish muammosining bosh mazmuni prof. M.A.Gedel'man va P.S.Shevchenkolar yer resursini halq xo'jalik ishlab chiqarishga mumkin qadar ko'proq jalb qilishi hamda ulardan yaxshiroq foydalanish, resursni qayta tiklash hamda muhofaza qilish, deb tushuntiradilar. Ushbu mualliflar fikricha, "Erlardan oqilona foydalanish-bu, eng avvalo, davlat tomonidan belgilangan maqsadga muvofiq ijtimoiy chiqarishda undan foydalanish samaradorligini ta'minlashdir". Bunda yerlardan oqilona foydalanish vazifasi ular tomonidan shunday aniqlanadi: "har qanday faoliyatning o'ziga xos sharti hamda qishloq xo'jaligining asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatidagi yerdan foydalanish jarayonida yerni boshqa tabiiy omillar bilan o'zaro ta'sirining foydaligini hisobga olgan holda va yerlarni muhofaza qilishda mumkin qadar yuqori samaraga erishishdir". Prof.V.S.Shamanaev, yerdan foydalanish darajasining ko'rsatkichlari noinki iqtisodiy natijalarni, balki shu bilan bir qatorda, undan foydalanishning oqilonaligini ham yoritish zarur, deb hisoblaydi.

Yerlardan samarali foydalanish iqtisodiy toifa hisoblanadi, ammo bu tushuncha, qoidaga binoan, faqatgina qishloq xo'jalik yerlariga dahldor bo'lgan iqtisodiy yoki xo'jalik mazmuni bilan chegaralanmaydi. U ijtimoiy, rekreatsion hamda tabiatni muhofazalash samaradorlik tushunchalarini ham o'z ichiga oladi. Yerdan foydalanishning har bir qirrasiga shunga mos tarzdagi, belgilangan: ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik va boshqa samaradorliklar mos keladi. Agarda yerdan foydalanishni faqatgina qandaydir bitta qirrasiga bo'yicha qarasa, amalda ham ushbu qaralayotgan qirrasiga mos keluvchi samaradorlikni aniq turi bo'yicha eng yuqori natijaga erishish mumkin bo'ladi. Bunda aniq bir tur bo'yicha eng yuqori samaradorlikka boshqa turlar bo'yicha samaradorlikning pasayishi evaziga erishiladi, negaki yerdan foydalanishning boshqa (qolgan) qirralarining talablari birlamchi, boshlang'ich shartlar sifatida qabul qilinmagan. Boshqacha so'z bilan aytganda, qanday bir aniq turni eng yuqori samaradorligi, qachonki yerdan foydalanish shuncha mos keluvchi bitta qirrasiga talablarining shartlari asosida amalga oshirilsa, xususiy hodisa hisoblanadi.

XULOSA

Har qanday yerdan foydalanish samaradorligini baholash asosida yer uchastkasidan foydalanish samaradorligi yotadi. Agarda yer uchastkasidan maqsadli foydalanish bitta, ikkita yoki uchta turdagi samaradorlikni olish bilan bog'liq bo'lsa, mavjud bo'lmagan boshqa samaradorlikning qiymati nolga teng bo'ladi. Aholi punkti yerlardan foydalanish samaradorligi ularni aniq maqsadli mohiyatlari bilan barcha yer

uchastkalaridan foydalanish samaradorligining summasiga teng. Mamuriy yerdan foydalanishning samaradorligi aholi punktlari yerlari bilan birgalikda uni chegarasidagi barcha yer uchastkalaridan foydalanishning jamlangan samaradorligidan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. AvezbaevS., VolkovS.N. «Yer tuzish iqtisodi» T.: Yangi asr avlodi, 2002.
2. AvezbaevS., VolkovS.N. «Yer tuzishni loyihalash». T.: Yangi asr avlodi, 2004. 3.
- ChertoviskiyA.S., BazarovA.K. Yerdan foydalanishni boshqarish. Toshkent, 2009.
4. .”Davlat kadastrlari asoslari” darslik. I.Ixlosov, D.M.Rizayeva.